

KRYSTYNA EJSMONT

prezeska zarządu Stowarzyszenia Biskupia Górka

STOWARZYSZENIE BISKUPIA GÓRKA – GENEZA I KIERUNKI DZIAŁALNOŚCI W LATACH 2016–2021

„Biskupia Górka jest moim zdaniem jedną z najbardziej niezwykłych dzielnic Gdańska. To, co robimy tutaj z artystami, nazwaliśmy Królestwem. Królestwo, czyli pewna alegoria, osobny system, który jest zorganizowany w innym porządku niż pozostała część miasta”. To zdanie zostało napisane przez Stanisława Szablowskiego – kuratora 8. edycji festiwalu „Narracje”. W ramach tej imprezy co roku w innej dzielnicy Gdańska artyści instalują na dwa dni swoje prace inspirowane historią danego obszaru. W 2016 r., gdy na Biskupiej Górze zaczynał się proces rewitalizacji, niosący z sobą nieuniknione dla tej części miasta zmiany, festiwal odbył się właśnie tutaj.

Celem poniższego artykułu nie jest opis tego zjawiska w całości, ale próba pokazania roli, jaką odgrywają w nim jego mieszkańcy, bo to oni w dużej mierze stanowią o niezwykłości tego miejsca. Skoncentruję się wobec tego na Stowarzyszeniu Biskupia Górka – genezie i kierunkach działalności.

Biskupia Górka¹ to teren położony w śródmieściu Gdańska. Na przełomie XIX i XX w. część tego wzniesienia zabudowano gęsto kamienicami. Podczas walk w czasie II wojny światowej uległy one zniszczeniu w niewielkim tylko stopniu w przeciwieństwie do zabudowy Głównego czy Starego Miasta. Szybko więc lokale w kamienicach opuszczone przez niemieckich gdańszczan zostały zasiedlone. W trudnej sytuacji mieszkaniowej okresu powojennego inwestowano głównie w odbudowę miasta, nie dbając o budynki, które nadawały się do zasiedlenia. Z upływem czasu stan kamienic na Biskupiej Górze pogarszał się, a miasto prowadziło jedynie doraźne, częściowe remonty. Gdy w 1970 r. zarwał się balkon kamienicy Na Stoku 12D, powodując śmierć jednej osoby, na całym osiedlu usunięto wszystkie, z wyjątkiem jednego, balkony wystające poza elewację².

¹ A. Januszajtis, B. Śliwiński, *Biskupia Górka*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gda/nsk/?title=BISKUPIA_G%C3%93RKA [dostęp: 27.11.2021].

² R. Kopittke, *Biskupia Góra – architektura i urbanistyka*, Wydział Historyczny Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2016, praca magisterska, kpis, s. 105, 107.

Podobny los spotykał ozdobne elementy architektoniczne, gdy z czasem z elewacji zaczęły odpadać ich fragmenty. Wkrótce część budynków była w tak złym stanie, że ich remonty uznawano za nieopłacalne i je rozbierano. Z danych zebranych przez członków Stowarzyszenia wynika, że w efekcie zaniedbań ze strony samorządu Gdańska w latach 1960–2020 z Biskupiej Górki zniknęło około 20 przedwojennych kamienic³.

Mieszkańcy, którym status materialny na to pozwalał, w poszukiwaniu lepszych warunków do życia przeprowadzali się w inne rejony miasta, a Biskupia Górka zaczęła funkcjonować jako „gorsza dzielnica”. Brak działań zaradczych oraz praktyka eksmitowania na Biskupią Górkę mieszkańców z innych obszarów pogarszały sytuację⁴.

Już w 1947 r. obszar Biskupiej Górki został wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku jako historyczny układ urbanistyczny miasta Gdańska⁵, ponadto zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. uznany został za pomnik historii⁶. Objęcie Biskupiej Górki formalną ochroną nie pociągnęło jednak za sobą inwestycji, które pomogłyby choćby zahamować destrukcję kamienic.

Dopiero w 2004 r. Biskupia Górka pojawiła się w przygotowanym przez samorząd Programie Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych w Gdańsku. Lokalny Program Rewitalizacji⁷. Jednak do prac w ramach pilotażowego projektu wybrano tylko Dolne Miasto i Fort Grodzisko. Jednym z powodów takiej decyzji niewątpliwie był brak na terenie Biskupiej Górki silnych organizacji pozarządowych, na których miasto mogłoby się w tamtym czasie oprzeć.

Początki społecznej konsolidacji mieszkańców Biskupiej Górki⁸

Brak silnych organizacji nie oznaczał, że na Biskupiej Górcie nie prowadzono działań konsolidujących mieszkańców. Od 2004 r. regularnie współpracowały ze sobą: mające siedziby na terenie Biskupiej Górki Szkoła Podstawowa nr 21 im. kpt. ż.w. Karola

³ Trudno jest obecnie dokładnie określić, ile budynków można było uratować, przeprowadzając niezbędne remonty. Na podstawie pracy R. Kopittke, *Biskupia Góra...* i zgromadzonych w Archiwum Społecznym Biskupiej Górki (dalej: ASBG) fotografiom oraz wspomnieniom wiadomo o 20 kamienicach przy ulicach Biskupiej, Na Stoku i Salwator, które po 1960 r. rozebrano ze względu na zły stan techniczny. Ostatnią wyburzono w 2020 r., *Rozbiórka kamienicy na Stoku 26*, <https://biskupiagorka.pl/?p=12982> [dostęp: 24.10.2021].

⁴ ASBG, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdańsku, pismo nr PS.F.V.ZPS1.4100–58/11 z dn. 26.05.2011 r.

⁵ Decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 11.10.1947 r. nr 8 (obecnie pod nr 15 – nowy numer rejestru zabytków).

⁶ M.P. Nr 50, poz. 423.

⁷ Uchwała Nr XXIII/689/04 Rady Miasta Gdańska z dnia 29 kwietnia 2004 r.

⁸ W grudniu 2020 r. na osiedlu Biskupia Górka (ulice: Biskupia, Kaznodziejska, Menonitów, Na Stoku, Salwator, Spadzista, Zaroślak) były zameldowane 1723 osoby. ASBG, e-mail z Biura Prasowego Urzędu Miasta Gdańska, 2021 r.

Olgierda Borchardta, Kościół Zielonoświątkowy, a także kościół pw. Chrystusa Króla⁹ (rzymskokatolicki kościół parafialny na Biskupiej Górce) oraz Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.

W 2009 r. oficjalnie powstała „Koalicja na rzecz Biskupiej Górki”¹⁰. Oprócz przedstawicieli wymienionych wcześniej instytucji znalazło się w niej także kilkoro mieszkańców. Koalicja otrzymywała wsparcie z Regionalnego Centrum Wolontariatu (także przed 2009 r.), które realizowało program „Gdańskie Koalicje” również w innych wskazanych do potencjalnej rewitalizacji dzielnicach¹¹.

W 2009 r. zaktualizowano Program Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych w Gdańsku. Lokalny Program Rewitalizacji. Rada Miasta Gdańska przyjęła go uchwałą nr XLVII/1308/10 z dnia 25 marca 2010 r. Chociaż Biskupią Górkę wskazano w nim jako jeden z trzynastu najlepiej przygotowanych do procesu rewitalizacji obszarów, to jednak nie znalazła się wśród czterech, które miały zostać objęte konkretnymi działaniami.

Mieszkańcom osiedla obserwującym postępujące zmiany na lepsze w innych dzielnicach trudno było się z takim pominięciem pogodzić, zwłaszcza że na Biskupiej Górce w tym czasie zaczęło już działać kilka organizacji pozarządowych. W grudniu 2007 r. Zbór Zielonoświątkowy otworzył w piwnicy budynku przy Biskupiej 29¹² klub osiedlowy dla dzieci i ich rodziców, w 2010 r. lokal przy tej samej ulicy pod nr 6 na siedzibę w użytkowanie od miasta otrzymała założona przez ten Zbór „Fundacja Życie i Pasja”¹³, w 2012 r. pomieszczenia przy ulicy Biskupiej 35 zajęło Stowarzyszenie WAGA¹⁴ (w 2014 r. zmieniło siedzibę na lokal przy ulicy Biskupiej 4), a w 2013 r. pod nr 33 przy ulicy Biskupiej zaczęła też funkcjonować Fundacja „Rodzinny Gdańsk”¹⁵. Ponieważ Stowarzyszenie WAGA odegrało i nadal odgrywa ważną rolę dla Biskupiej Górki, warto wspomnieć, że założyły je w 2009 r. kilkanaście kobiet w wyrazie – jak informuje organizacja – „niezgody na dyskryminację kobiet w Polsce” i do dziś prowadzi ono różnego rodzaju projekty związane z wyrównywaniem szans kobiet i mężczyzn, działa także na rzecz społeczności Biskupiej Górki.

⁹ S. Kościelak, *Kościół Chrystusa Króla*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/k/?title=KO%C5%9ACI%C3%93%C5%81_CHRYSTUSA_KR%C3%93LA [dostęp: 27.11.2021].

¹⁰ ASBG, wywiad z dyrektorem Szkoły Podstawowej nr 21, Lidią Lisińską, przeprowadzony przez autorkę 22.10.2021 r.

¹¹ A. Niezgoda, *Biskupia Górka stworzyła koalicję mieszkańców*, 24.04.2009, <https://gdansk.nazemiasto.pl/biskupia-gorka-stworzylo-koalicje-mieszkancow/ar/c4-3002380> [dostęp: 3.10.2021].

¹² A. Pomaska, Klub BISKUPIA 29, 10.12.2007, <http://www.pomaska.pl/204/klub-biskupia-29.html> [dostęp: 7.06.2022].

¹³ Fundacja Życie i Pasja, <http://zycieipasja.org/> [dostęp: 7.06.2022].

¹⁴ Stowarzyszenie WAGA, <https://stowarzyszeniewaga.pl/7346/> [dostęp: 7.06.2022].

¹⁵ *Nowa organizacja pozarządowa na Biskupiej Górce*, 11.05.2013, <https://biskupiagorka.pl/?p=1394> [dostęp: 23.10.2021].

Z inspiracji mieszkańców Stowarzyszenie WAGA i Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna zorganizowały 6 października 2010 r. Debatę o Biskupiej Górcie¹⁶, na którą przybyli przedstawiciele m.in. Wydziału Rewitalizacji gdańskiego magistratu, wielu miejskich spółek i instytucji oraz organizacji pozarządowych (w tym Koalicji na rzecz Biskupiej Górki). Celem debaty było zdefiniowanie najważniejszych potrzeb osiedla, zapoznanie mieszkańców z planami dotyczącymi przyszłości dzielnicy oraz utworzenie Partnerstwa dla Biskupiej Górki, które – wzorem Dolnego Miasta Otwartego – byłoby partnerem miasta przy rewitalizacji tego obszaru.

Na spotkaniu zorganizowanym 8 października 2010 r. Koalicja na rzecz Biskupiej Górki przekształciła się w Partnerstwo dla Biskupiej Górki¹⁷, które – oprócz kilkunastoosobowej grupy mieszkańców – tworzyły: Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna (mająca wówczas swoją siedzibę na Biskupie Górcie), Kościół Zielonoświątkowy, parafia pw. Chrystusa Króla, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Stowarzyszenie WAGA i Szkoła Podstawowa nr 21. Zanim miasto 28 października 2011 r. przystąpiło do partnerstwa¹⁸, jego sygnatariusze zebrali 726 podpisów pod „Apelem do prezydenta Gdańska w sprawie rewitalizacji Biskupiej Górki i poprawy jakości życia w dzielnicy”. Rozpoczęła się systematyczna i intensywna współpraca z Referatem Rewitalizacji UMG, a dla mieszkańców będących w Partnerstwie był to też czas na integrację, uczenie się i sprawdzanie w działaniu.

Członkowie Partnerstwa organizowali wspólnie festyny, obchody dni sąsiadów, sprzątanie osiedla czy akcje doraźne, jak choćby w przypadku oczyszczania rynien odprowadzających wody opadowe ze skarp Zaroślaka. Występowano razem także w sprawach dotyczących osiedla – np. w 2013 r. zebrano 685 podpisów pod prośbą do PKP SKM o nadanie nazwy „Gdańsk-Biskupia Górka” powstającemu w pobliżu przystankowi SKM. Ostatecznie stacja nosi nazwę Gdańsk-Śródmieście¹⁹.

20 maja 2013 r., w reakcji na budzące niepokój mieszkańców medialne informacje, Partnerstwo zorganizowało Debatę o Forum Radunia (dziś Forum Gdańsk), na której można było zadać bezpośrednio pytania przedstawicielom miasta i realizatorom tej inwestycji, a 22 stycznia 2014 r. wystosowano do prezydenta Gdańska Pawła Adamowicza pismo z pytaniami i wątpliwościami dotyczącymi tego przedsięwzięcia. 13 lutego 2014 r. Wydział Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków udzielił pisemnej, szczegółowej odpowiedzi.

¹⁶ D. Olesińska, *Biskupia Górka: Zabytkowa dzielnica od lat nieremontowana. Zaczyną prace od rewitalizacji społecznej*, 5.10.2011, <https://gdansk.naszemiasto.pl/biskupia-gorka-zabytkowa-dzielnica-od-lat-nieremontowana/ar/c4-1108637> [dostęp: 19.10.2021].

¹⁷ E. Baniecka, *Powstanie Partnerstwa dla Biskupiej Górki*, 18.10.2011, <https://stowarzyszenie-waga.pl/18-pazdziernika-2011-r/> [dostęp: 24.10.2021].

¹⁸ ASBG, pismo Prezydenta Miasta Gdańska nr WPR-V.111.4238.2011.AWB z dn. 28.11.2011 r.

¹⁹ P. Paluchowski, *Przystanek kolejowy Gdańsk Biskupia Górka*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRYZYSTANEK_KOLEJOWY_GDA%C5%83SK_BISKUPIA_G%C3%93RKA [dostęp: 17.06.2022].

W 2016 r. powstał „Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017–2023” oparty m.in. na konsultacjach z mieszkańcami Biskupiej Górki– ich uczestnictwie we wcześniejszych warsztatach, dyskusjach publicznych, spacerach badawczych (także tych z udziałem prezydenta Gdańska) i uwagach zebranych w punktach informacyjnych funkcjonujących na terenie osiedla²⁰.

Kilkuletnia działalność organizacji pozarządowych na Biskupiej Górce i funkcjonowanie od września 2012 r. portalu www.biskupiagorka.pl oraz jego fanpage’a na Facebooku²¹ pomogły zaangażować mieszkańców w program rewitalizacji. Można to było zaobserwować podczas konsultacji dotyczących obszaru wyznaczonego do rewitalizacji (trwały one od 25 stycznia do 4 marca 2016 r.), gdy to zdecydowanie wyrażona wola mieszkańców doprowadziła do powiększenia go o teren Piaskowni (sąsiadujący z Biskupią Górką niewielki zespół zabytkowych kamienic) i lunetę Cafarellego (fragment dawnych fortyfikacji Biskupiej Górki)²².

Stowarzyszenie Biskupia Górka

Niewątpliwie ważnym krokiem w umacnianiu się tożsamości, samoorganizacji i integracji mieszkańców było założenie 10 października 2016 r. Stowarzyszenia Biskupia Górka²³. Członkami założycielami było 11 osób, z tego tylko 3 nie mieszkały na Biskupiej Górce. Istniała już wówczas rozległa sieć kontaktów między osobami, które angażowały się we wspólne działania na tym terenie. Od lutego 2016 r. funkcjonowała na Facebooku niejawną grupą Rewitalizacja BG, na której dzielono się informacjami, dyskutowano, podejmowano decyzje i planowano wspólne przedsięwzięcia.

Stowarzyszenie Biskupia Górka od początku swojej działalności współdziała ze Stowarzyszeniem WAGA lokal przy ulicy Biskupiej 4. W naturalny sposób obie organizacje podzieliły między siebie pola swoich głównych aktywności, pozostawiając

²⁰ *Diagnoza potrzeb mieszkańców wraz ze wskazaniem zadań do realizacji istotnych dla społeczności lokalnej danego obszaru rewitalizacji. Raport końcowy z warsztatów zrealizowanych w ramach projektu Przygotowanie Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta Gdańska*, Gdańsk 2016; uchwała nr XXII/607/16 Rady Miasta Gdańska z dnia 28 kwietnia 2016 r. w sprawie wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście Gdańsku; uchwała nr XXXVIII/1012/17 Rady Miasta Gdańska z dnia 25 kwietnia 2017 r. przyjmująca Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017–2023.

²¹ Portal www.biskupiagorka.pl został wpisany 10 października 2013 r. do rejestru dzienników i czasopism Sądu Okręgowego w Gdańsku pod nr 1882 na wniosek Stowarzyszenia WAGA, 26 marca 2018 r. jego właścicielem zostało Stowarzyszenie Biskupia Górka. Portal powstał dzięki zaangażowaniu mieszkańców Biskupiej Górki, Marka Marcinkowskiego i Krystyny Ejsmont, która od początku pełni funkcję redaktor naczelnej. Fanpage portalu na Facebooku funkcjonował od 7 marca 2013 do 31 lipca 2021 r., założyła go i prowadziła Krystyna Ejsmont. W chwili zamknięcia obserwowało go 2088 osób.

²² Konsultacje projektu uchwały w sprawie wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście Gdańsku. Informacja podsumowująca. Wnioski i uwagi, 2016, s. 4, 19–20.

²³ Stowarzyszenie Biskupia Górka, https://biskupiagorka.pl/?page_id=6056 [dostęp: 7.06.2022].

przestrzeń do wspólnego działania. Tak więc WAGA prowadzi Dom Sąsiedzki, Klub Seniora i udziela wsparcia w przypadku problemów ze znalezieniem pracy, mieszkaniowych, prawnych itp. Z kolei członkowie Stowarzyszenia Biskupia Górka (w przeważającej większości mieszkańcy tego osiedla) pomagają w rozwiązywaniu problemów dotyczących bezpośrednio życia w tej części miasta – interweniują u odpowiednich służb czy instytucji, np. w sprawach chodników, oświetlenia, utrzymania czystości itp. Równoległe Stowarzyszenie zajmuje się ochroną dziedzictwa Biskupiej Górki – materialnego i niematerialnego²⁴: prowadzi portal www.biskupiagorka.pl oraz Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, w którym gromadzi m.in. związane z historią tej dzielnicy przedmioty, dokumenty, fotografie, a także pisemne, filmowe i audio wspomnienia mieszkańców; uczestniczy w terenowych poszukiwaniach przedmiotów o wartości historycznej; organizuje wystawy i spotkania, na których prezentuje pozyskane eksponaty i historyczne ustalenia.

Nic o nas bez nas

W grudniu 2016 r. Stowarzyszenie Biskupia Górka miało już dwie przedstawicielki w Gdańskiej Radzie Organizacji Pozarządowych, a w październiku 2017 r. – dwie członkinie (Magdalena Kamrowska i Danuta Kozioł) w Komitecie Rewitalizacji – ciała opiniodawczo-doradczego w tym procesie. Magdalena Kamrowska dodatkowo była, i jest do tej pory, radną dzielnicy Śródmieście.

W styczniu 2017 r., na prośbę mieszkańców, Stowarzyszenie Biskupia Górka doprowadziło do spotkania w siedzibie organizacji z przedstawicielami Biura Rozwoju Gdańska i Gdańskiego Zarządu Dróg i Zieleni, którzy udzielali informacji o dotacjach na remonty kamienic dla wspólnot mieszkaniowych oraz odpowiadali na pytania dotyczące procesu rewitalizacji. W kolejnych latach Stowarzyszenie kilkakrotnie wychodziło z inicjatywą podobnych spotkań. Było tak choćby w marcu 2018 r., gdy popękał mur oporowy przy ulicy Biskupiej, co – według mieszkających w pobliżu osób – stworzyło zagrożenie dla stabilności ich domów. Po tym spotkaniu służby miejskie szybko podjęły prace zabezpieczające²⁵. Z kolei latem 2018 r. udało się nie dopuścić do ustawienia na terenie osiedla 50 kontenerów mających stanowić zaplecze dla inwestycji Forum Gdańsk. Nie wszystkie działania podejmowane przez organizację kończyły się sukcesem: mimo długich starań (w tym zebrania 266 podpisów) głównie na przełomie 2017 i 2018 r. nie udało się odtworzyć schodów na jednej ze skarp – skrótu bardzo ułatwiającego mieszkańcom poruszanie się po dzielnicy.

W lutym 2017 r. Stowarzyszenie BG podjęło starania o uratowanie przed rozbiórką przedwojennego budynku stojącego przy ulicy Biskupiej 35. Wysłanie w tej sprawie

²⁴ Tamże, Statut Rozdział II, pkt 2 a–d [dostęp: 18.10.2021].

²⁵ Relacja ze spotkania 11 kwietnia 2018, 17.04.2018, <https://biskupiagorka.pl/?p=8577> [dostęp: 24.10.2021].

pism²⁶ do Miejskiego Konserwatora Zabytków i prezydenta Gdańska podpisanych przez 42 osoby zaowocowało zmianą decyzji i wpisaniem tego domu do gminnej ewidencji zabytków wraz z dwoma innymi wcześniej pominiętymi. Tym samym wszystkie przedwojenne kamienice na Biskupiej Górcie zyskały jednakową ochronę konserwatorską. W tym roku organizacja zgłosiła uwagi do uchwały krajobrazowej, upominając się o większą ochronę terenu całej Biskupiej Górki przed nadmierną ekspansją reklam, a latem 2018 r. jego reakcja doprowadziła do usunięcia nielegalnie powieszonoego na jednej z kamienic wielkogabarytowego banera²⁷.

W 2019 r. Stowarzyszenie stoczyło podobną batalię o cofnięcie decyzji o rozbiórce kamienicy przy ulicy Na Stoku 3 ABCD. Jednak tego budynku nie udało się uratować. Odpowiedzi odmowne przyszły od Miejskiego Konserwatora Zabytków, prezydent Gdańska i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Stowarzyszenie Biskupia Górka udokumentowało rozbiórkę²⁸ i pozyskało kilkadziesiąt eksponatów (m.in. tabliczka z numerem domu, kafle piecowe, dokumenty i prywatne zdjęcia pozostawione przez mieszkańców) do zbiorów Archiwum Społecznego Biskupiej Górki.

Gdański bówka z Biskupiej Górki

Stowarzyszenie zajmuje się także upamiętnianiem działalności zasłużonych mieszkańców Biskupiej Górki, w tym Brunona Zwarry – autora książek o Gdańsku²⁹, więźnia niemieckich obozów koncentracyjnych. Urodzony 18 października 1919 r. przy ulicy Biskupiej swoje dzieciństwo i młodość spędzone na Biskupiej Górcie opisał niezwykle interesująco i barwnie we *Wspomnieniach gdańskiego bówki*. To cenne i jedyne tak obszerne źródło informacji o życiu w tym rejonie Gdańska w okresie międzywojennym. Stowarzyszenie stara się upowszechniać wiedzę o autorze i jego twórczości, co roku organizuje uroczystości w dniu jego urodzin. Współpracowało też z gdańskim Muzeum Poczty Polskiej przy wystawie o Brunonie Zwarrze w czasie „Nocy Muzeów” w 2017 r. oraz zorganizowało (już po śmierci pisarza zmarłego 14 sierpnia 2018 r.) debatę „Program pamięci Brunona Zwarry – Polonia Wolnego Miasta Gdańska”.

²⁶ ASBG, pismo nr BMKZ.4120.6.2017.IZ z dn. 15.03.2017 Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.

²⁷ K. Moritz, *Firmy reklamowe kpią z uchwały o ochronie krajobrazu w Gdańsku*, 6.07.2018, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Firmy-reklamowe-kpia-z-przepisow-o-ochronie-krajobrazu-n125348.html> [dostęp: 7.06.2022].

²⁸ *Na Stoku 3 – śmierć kamienicy*, 25.06.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=1YFEJtyG3ss> [dostęp: 7.06.2022].

²⁹ B. Zwarra, *Gdańszczanie*, t. 1–4, Gdańsk 1976, Gdańsk 1999–2000; tenże, *Gdańsk 1939. Wspomnienia Polaków-Gdańszczan*, Gdańsk 1984, Gdańsk 2002, Gdańsk 2021; tenże, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, t. 1: Gdańsk 1984, t. 2: Gdańsk 1985, t. 3: Gdańsk 1986, t. 4: Gdańsk 1996, t. 5: Gdańsk 1997; tenże, *W gdańskiej twierdzy*, Gdańsk 1987, Gdańsk 2003, Gdańsk 2020.

Od lipca 2021 r. w siedzibie Stowarzyszenia prezentowana jest mała wystawa stała poświęcona Brunonowi Zwarrze. Zapoznać się na niej można z życiorysem tego wyjątkowego gdańszczyzanina. Dzięki dobrym kontaktom Stowarzyszenia ze spadkobiercami pozyskano dla ekspozycji m.in. biurko Zwarry i należące do niego dokumenty.

Stowarzyszenie zaangażowało się również w kilka innych inicjatyw upamiętniających „gdańskiego bówkę”, w tym – w 2019 r. – w projekt przygotowania muralu poświęconego Zwarze (wniosek do budżetu Rady Dzielnicy Śródmieście o sfinansowanie kosztów został, niestety, odrzucony). Stowarzyszenie tego samego roku złożyło też pismo do Komisji Kultury i Promocji Rady Miasta Gdańska o uhonorowanie Brunona Zwarry poprzez nadanie jego imienia znaczącej ulicy lub placowi w Gdańsku, a w 2020 r. włączyło się w – zainicjowany przez Młodzieżową Radę Miasta – pomysł, by imię pisarza nosił teren znajdujący się za siedzibą organizacji (wymagało to zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, złożony w tej sprawie przez Stowarzyszenie wniosek został odrzucony). Organizacja wspiera także trwające właśnie aktualnie działania mające na celu postawienie na terenie Biskupiej Górki pomnika pisarza.

W poszukiwaniu śladów astronoma Nathanaela Matthaeusa Wolfa³⁰

Pod koniec 2017 r. Stowarzyszenie nawiązało współpracę z Fundacją na Rzecz Odzyskania Zaginionych Dzieł Sztuki „Latebra”³¹ mającą wieloletnie doświadczenie w poszukiwaniu zabytków w całej Polsce. Obie organizacje połączyło pragnienie odnalezienia miejsca pochówku Nathanaela Matthaeusa Wolfa, XVIII-wiecznego astronoma, lekarza, przyrodnika, naukowca o wielu zainteresowaniach i dokonaniach. Stowarzyszenie Biskupia Górka skrzętnie zbierało wszelkie informacje o tym wybitnym, ale zapomnianym gdańszczyzaninie, bo właśnie na Biskupiej Górze Wolf zbudował obserwatorium astronomiczne i tu chciał być pochowany. Dzięki wsparciu historyka Jana Daniluka i przewodnika Ryszarda Kopittkego udało się dość precyzyjnie wyznaczyć obszar poszukiwań. Uzyskanie zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz właściciela terenu, Komendy Wojewódzkiej Policji, pozwoliło wiosną 2019 r. rozpocząć prace³². Poskutkowały one odsłonięciem resztek pomnika nagrobnego, a przede wszystkim dobrze zachowanej płyty epitafijnej. Obecnie tablica nagrobna przechowywana jest w siedzibie Fundacji „Latebra”. Na tym etapie prace zostały wstrzymane, a organizacje czekają na zgodę Wojewódzkiego Urzędu

³⁰ P. Paluchowski, *Piotr Wolf Nathanael Matthaeus*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WOLF_NATHANAEL_MATTHAEUS [dostęp: 7.06.2022].

³¹ Fundacja Latebra, <http://latebra.org/> [dostęp: 7.06.2022].

³² ASBG, Zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ZA.5163.29.2018.RP.2 z dn. 28.12.2018 r.

Ochrony Zabytków na prowadzenie dalszych poszukiwań -- w warstwie ziemi położonej poniżej pomnika.

Odkrycie miejsca pochówku Nathanaela Matthaeya Wolfa odbiło się szerokim echem w trójmiejskiej prasie, ale pisały o tym także zajmujące się historią periodyki w całej Polsce³³. W marcu 2020 r. z inicjatywy Stowarzyszenia powstała na Facebooku grupa „WOLF”, która gromadzi informacje o naukowcu, tłumaczy teksty z nim związane i próbuje jak najdokładniej wyznaczyć miejsce posadowienia jego obserwatorium. Związany z pandemią koronawirusa zakaz wchodzenia na teren Komendy Wojewódzkiej Policji wstrzymał jednak prace w 2020 i 2021 r.

Dzięki współpracy z Muzeum Gdańska w maju 2020 r. Stowarzyszeniu udało się odkryć, że w składnicy konserwatorskiej w gdańskiej Oliwie może znajdować się poświęcona Nathanaelowi Wolfowi metalowa tablica z 1876 r., która wisiała najpierw na jego obserwatorium astronomicznym, a później w domu gdańskiego Towarzystwa Przyrodniczego. Odpowiedź na prośbę o zgodę na jej obejrzenie ujawniła,

³³ M. Bakowska, *Poszukiwania trwały długo, ale w końcu się udało. Wiadomo, gdzie pochowano gdańskiego astronoma*, 3.12.2019, <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/2019/12/03/poszukiwania-trwaly-dlugo-ale-w-koncu-sie-udalo-wiadomo-gdzie-pochowano-gdanskiego-astronoma/> [dostęp: 27.06.2022]; Gdańsk.pl, *Odkryto grób Nataniela Mateusza Wolfa*, zapis konferencji prasowej, 3.12.2019, <https://vimeo.com/377055505> [dostęp: 7.06.2022]; B. Gondek, *Na Biskupiej Górze znaleziono grobowiec Nataniela Mateusza Wolfa*, 3.12.2019, <http://strefahistorii.pl/article/6629-na-biskupiej-gorce-znaleziono-grobowiec-nataniela-mateusza-wolfa> [dostęp: 7.06.2022]; D. Karaś, *Odnaleźli grób słynnego astronoma. Teraz chcą szukać jego obserwatorium*, 15.12.2019, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,25510532,odnalezli-grob-slynnego-astronoma-teraz-chca-szukac-jego-observatorium.html> [dostęp: 7.06.2022]; A. Kisicka, *Spółecznicy szukają śladów gdańskiej Polonii i grobu wybitnego astronoma*, 11.08.2019, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/spolecznicy-szukaja-sladow-gdanskiej-polonii-i-grobu-wybitnego-astronoma> [dostęp: 7.06.2022]; K. Kowalski, *Kłątwa faraonów czyha na Biskupiej Górze*, 16.01.2020, <https://www.rp.pl/historia/art934811-klatwa-faraonow-czyha-na-biskupiej-gorce> [dostęp: 7.06.2022]; A. Ługin, *Odnaleziono grób gdańskiego naukowca – Nathanaela Matthaeya von Wolfa*, 3.12.2019, <https://www.gdanskstrefa.com/odnaleziono-grob-gdanskiego-naukowca-nataniela-mateusza-wolfa/> [dostęp: 7.06.2022]; A. Machińska, 3.12.2019, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/odnaleziono-grob-lekarza-astronoma-mateusza-nataniela-wolfa> [dostęp: 7.06.2022]; ten artykuł autorstwa Polskiej Agencji Prasowej powieliły m.in. Histmag.org, Nauka w Polsce, Wprost, Niezależna i Portal Samorządowy; P. Małczyński, *Nataniel Mateusz Wolf: Zapomniany badacz doby oświecenia*, „Odkrywca” 2020, nr 12; R. Mrowicki, *Stowarzyszenie Biskupia Górka odnalazło grób XVIII-wiecznego gdańskiego naukowca Nataniela Wolfa*, 3.12.2019, <https://dziennikbałtycki.pl/stowarzyszenie-biskupia-gorka-odnalazlo-grob-xviii-wiecznego-gdanskiego-naukowca-nataniela-wolfa-zdjecia/ar/c1-14628387> [dostęp: 7.06.2022], przedruk w „Gdańsk Nasze Miasto”; E. Oleksy, *Odnaleziono grób astronoma Nataniela Wolfa na Biskupiej Górze*, 3.12.2019, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Odnaleziono-grob-Nataniela-Wolfa-na-Biskupiej-Gorce-n140252.html> [dostęp: 7.06.2022]; B. Stój, *Poszukiwacze odnaleźli grób lekarza, astronoma Mateusza Nataniela Wolfa*, 4.12.2019, <https://www.zwiadowcahistorii.pl/poszukiwacze-odnalezli-grob-lekarza-astronoma-mateusza-nataniela-wolfa/>; M. Wałuszko, *Stowarzyszenie Biskupia Górka poinformowało o odnalezieniu grobu Nataniela Wolfa*, 3.12.2019, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/nataniel-wolf-odkrycie-grobu-gdansk-biskupia-gorka,159932> [dostęp: 7.06.2022].

że – niestety – tablica zniknęła z magazynu, została z niego skradziona jesienią 2019 r.³⁴ Z nadzieją na zlokalizowanie i odzyskanie epitafium Stowarzyszenie wystosowało w Internecie apel. Jak dotąd nie przyniósł owocnych rezultatów.

W marcu 2020 r. Stowarzyszenie skierowało do gdańskiego samorządu wnioszek o ustanowienie patronami gdańskich tramwajów Nathanaela Matthaeya Wolfa oraz – mieszkających niegdyś na Zaroślaku – Clary Stryowskiej-Baedeker i Wilhelma Augusta Stryowskiego. Wniosek ten czeka na rozpatrzenie.

Okruchy Cafe Bischofshohe

Współpraca z Fundacją „Latebra” umożliwiła też w 2019 r. przeszukanie placu³⁵, na którym stała do 1945 r. „Cafe Bischofshohe”. Kawiarnia była ważnym miejscem dla Polaków żyjących w Wolnym Mieście Gdańsku. Spotkanie organizacyjne i integrujące odbywali w niej działacze Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Polskiej Męskiej (od 1937 r. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej)³⁶, Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej³⁷, Towarzystwa byłych Wojaków w Gdańsku³⁸, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”³⁹, Towarzystwa Ludowego „Jedność”⁴⁰, Towarzystwa Polek w Gdańsku⁴¹, Zjednoczenia Zawodowego Polskiego⁴², Związku Polaków⁴³ i Zjednoczenia Kolejowców Polskich⁴⁴. Ponadto w kawiarniach organizowano spotkania związane z obchodami polskich świąt narodowych⁴⁵, odbywały się również przedstawienie teatralne⁴⁶, koncerty, ale także zabawy, bale oraz imprezy karnawałowe⁴⁷.

³⁴ K. Ejsmont, *Nataniela Wolfa dziwne przypadki*, 4.11.2020, <https://biskupiagorka.pl/?p=11785> [dostęp 25.10.2021].

³⁵ A. Kisicka, *Spolecznicy szukają śladów gdańskiej Polonii...*

³⁶ „Gazeta Gdańska”, 2.05.1933; B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki* t. 1, Gdańsk 1984, s. 194, 200.

³⁷ B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, t. 1, s. 200.

³⁸ „Gazeta Gdańska”, 4.12.1934.

³⁹ „Gazeta Gdańska”: 11.03.1933, nr 58; 23.03.1933, nr 68.

⁴⁰ „Słowo Pomorskie”, 26.05.1934, nr 118.

⁴¹ „Gazeta Gdańska”: 31.08.1930, nr 199; 3.09.1930, nr 201; 4.09.1930, nr 202.

⁴² „Gazeta Gdańska”, 5–6.02.1938, nr 29.

⁴³ „Straż Gdańska. Organ Centralnego Komitetu Wyborczego na W M Gdańsk”, 15.09.1934, nr 18.

⁴⁴ „Gazeta Gdańska”, 13.11.1931, s. 6.

⁴⁵ „Gazeta Gdańska”: 3.05.1933, nr 100; 7.05.1933, nr 103; 14–15.11.1936, nr 263; „Dzień Bydgoski” 1933, nr 24; „Straż Gdańska organ Centralnego Komitetu Wyborczego na W M Gdańsk”, 15.09.1934, nr 18.

⁴⁶ Z. Ciesielski, *Teatr polski w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1969, s. 35; „Słowo Pomorskie”, 26.05.1934, nr 118.

⁴⁷ „Gazeta Gdańska”: 10.11.1928, nr 259; 30.08.1932, s. 5; 5–6.02.1938, nr 29; 11.02.1938, nr 34; „Polska Zgoda Pracujących. Wszechstanowe czasopismo zawodowe i gospodarcze. Organ Polskiego Zrzeszenia Pracy w Wolnym Mieście Gdańsku”, 15.08.1936, nr 6, s. 7.

Kawiarnia spłonęła w 1945 r., poszukiwania z 2019 r. zaowocowały odnalezieniem tylko nielicznych przedmiotów, które przetrwały w całości, w tym wagi szalkowej, młynka do mięsa, żelazek na duszę czy obciążników do obrusów. Poza tym natrafiano przeważnie na fragmenty restauracyjnej zastawy, butelek, kafli ściennych i piecowych, części żyrandoli czy pozostałości pianina. W czasie prac odsłonięto też fragmenty fundamentów kawiarni. Stowarzyszenie ma nadzieję, że zapisane dane lokalizacyjne pozwolą zaznaczyć obrys budynku na planowanym w tym miejscu placu rekreacyjnym. Taras, na którym stał budynek, ma bowiem być też miejscem, które o historii Biskupiej Górki będzie przypominać. W czasie konsultacji prowadzonych przez Biuro Rozwoju Gdańska członkowie Stowarzyszenia zgłosili postulat, by na placu znalazło się lapidarium Biskupiej Górki, a później współpracowali z projektantami przy wyborze eksponatów do tego miejsca pamięci.

Publikowane przez Stowarzyszenie w Internecie relacje z prowadzonych prac poszukiwawczych na terenie dawnej kawiarni zostały dostrzeżone przez lokalne media. Wszystko to sprawiło, że Stowarzyszenie otrzymało dodatkowe informacje, w tym kilkanaście wycinków z przedwojennej prasy dokumentujących rolę, jaką kawiarnia odegrała w przedwojennym Gdańsku⁴⁸.

W czasie poszukiwań prowadzonych w miejscu po dawnej kawiarni i na pobliskiej skarpie znaleziono także artefakty dużo starsze, niektóre pochodzące z XV w., w tym głównie monety i części naczyń. Najwięcej przedmiotów znalezionych na stoku wzgórza wydaje się wywodzić ze stojącego na szczycie budynku byłego Schroniska Młodzieżowego im. Paula Benekego, zbudowanego w latach 1938–1940⁴⁹. Najprawdopodobniej z tego właśnie obiektu pochodzą m.in. znalezione w efekcie poszukiwań liczne fragmenty dekoracji wewnątrz (ręcznie malowane kafle ścienne i szkiełka witrażowe), blisko 1500 cynkowych blaszek adresowych niemieckiej kartoteki ewidencyjnej, a także przedmioty apteczne i biurowe.

Część przedmiotów odnalezionych w czasie prac poszukiwawczych jest obecnie prezentowana na niewielkiej wystawie stałej w siedzibie Stowarzyszenia przy ulicy Biskupiej 4 oraz na portalu www.biskupiagorka.pl (podstrona „Archiwum Społeczne”). Na ekspozycji oraz w Internecie⁵⁰ zobaczyć można także niewielki fragment innych zbiorów Stowarzyszenia – przedmiotów znalezionych lub pozyskanych inaczej przez członków organizacji, w tym tych przekazanych Stowarzyszeniu przez byłych i dzisiejszych mieszkańców Biskupiej Górki. W sumie zbiory Stowarzyszenia liczą kilka tysięcy artefaktów. Znajduje się w nich m.in. bogata kolekcja kafli piecowych, fragmenty schodów, drzwi i okien z rozebranych kamienic oraz dokumenty, fotografie i zapisy wspomnień. Stowarzyszenie nie dysponuje dziś lokalem umożliwiającym

⁴⁸ Opisane wycinki prasowe do ASBG przysłali: Marek Adamkowicz, Jan Daniluk, Jakub Kowalski, Jacek Górski, Błażej Śliwiński.

⁴⁹ A. Kawiński, *Schronisko Młodzieżowe im. Paula Benekego*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SCHRONISKO_M%C5%81ODZIE%C5%BBOWE_IM._PAULA_BENEKEGO [dostęp: 27.11.2021].

⁵⁰ Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, <https://biskupiagorka.pl/archiwum/> [dostęp: 7.06.2022].

stałą, publiczną prezentację większej części swojej kolekcji. Członkowie organizacji sukcesywnie dygitalizują zbiory, rozbudowując internetowe Archiwum Społeczne, aby dostęp do tych materiałów miało jak największe grono osób. Zbiory Stowarzyszenia zawierają także dokumentację współczesną, bo za chwilę stanie się ona historią. Współpracując z organizacją, fotografik Wojciech Ostrowski od kilkunastu lat dokumentuje zmiany zachodzące na Biskupiej Górcie, portretuje też jej mieszkańców. Tylko portretowa galeria liczy obecnie już ponad 200 zdjęć.

Fotografie zgromadzone w Archiwum Społecznym Biskupiej Górki okazały się przydatne już w 2016 r., gdy prowadzono renowację kamienicy przy ulicy Biskupiej 17. Dzięki nim zostały odtworzone elementy ozdobne znajdujące się niegdyś na dachu budynku. W roku 2019 pracownia architektoniczna przygotowująca projekty renowacji innych 12 gminnych kamienic podjęła współpracę ze Stowarzyszeniem i dzięki temu część ozdób ma szansę wrócić na swoje miejsce.

Podobnie skuteczne było zaangażowanie członków Stowarzyszenia Biskupia Górka w – zakończoną w lipcu 2017 r. – renowację zegara na wieży kompleksu dawnego Schroniska Młodzieżowego. Oprócz promocji zbiórki funduszy na ten cel (Fundacja Gdańska przeprowadziła ją w 2016 r.), działacze organizacji śledzili uważnie prace przy zegarze, a zgłoszone przez nich uwagi w dużej części zostały uwzględnione i dzięki temu zegar dziś bardziej przypomina ten oryginalny.

Przyszłość pamięci

Bardzo istotną częścią działalności Stowarzyszenia jest Archiwum Społeczne Biskupiej Górki. Znajduje się ono w ogólnopolskiej bazie Archiwów Społecznych prowadzonej przez Centrum Archiwistyki Społecznej. Ta część działalności Stowarzyszenia została doceniona w 2019 r. przez organizatorów konferencji „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: Gdańsk i jego dzielnice” zaproszeniem do grona panelistów. Z kolei Video Studio Gdańsk uczyniło archiwum Stowarzyszenia jednym z bohaterów filmu *Nasze małe muzeum* (premiera 3 stycznia 2020 r.)⁵¹.

W 2016 r. Stowarzyszenie Biskupia Górka przejęło od Stowarzyszenia WAGA koordynację projektu Instytutu Kultury Miejskiej „Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki na Biskupiej Górcie”. W ramach tego przedsięwzięcia IKM wraz z lokalnymi organizacjami przygotowuje otwarte dla wszystkich cykle spotkań i spacerów przybliżających historię różnych dzielnic Gdańska. Po ukończeniu „szkoleń” i zdaniu egzaminu ich uczestnicy w sezonie letnim każdego roku wcielają się w rolę przewodników i – w czasie spacerów po danej dzielnicy dzielą się swoją wiedzą z turystami i innymi gdańszczanami.

⁵¹ *Nasze małe muzeum*, realiz. G. Karbowski, W. Ostrowski, Video Studio Gdańsk 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=PK6b0lDaOok> [dostęp: 8.06.2022].

Dzięki m.in. takim działaniom Stowarzyszenie nawiązało współpracę z Muzeum Gdańska, Stowarzyszeniem „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta”, Fundacją im. Stanisława Flisa „Archiwa Pomorskie”, Fundacją Karrenwall czy „Dawnym Przymorzem”⁵².

Za pan brat z mieszkańcami Biskupiej Górki

W ciągu 5 lat działalności Stowarzyszenie Biskupia Górka prowadziło też projekty bezpośrednio angażujące mieszkańców. W 2017 r. organizacja – poprzez akcje „Biskupia Górka znów zakwitnie” i „Rabata pani Stefanii” – zachęcała do upiększania wspólnej przestrzeni kwiatami. Organizowano też sprzątanie terenu osiedla i fortyfikacji Biskupiej Górki (z grupą „Urbex to nie wandalizm” w 2018 r.). W rozmowach z urzędnikami i radnymi podnoszono problem zaśmiecenia tego obszaru. Ponieważ innym dużym problemem jest brak miejsc do parkowania w obrębie osiedla, Stowarzyszenie z własnej inicjatywy przeprowadziło w dniach od 30 kwietnia do 30 maja 2018 r. badanie ankietowe na 60 osobach dotyczące tej kwestii i sposobów na jej rozwiązanie. Wyniki wraz z podsumowaniem przesłane zostały do Biura Rozwoju Gdańska. W latach 2018–2019, w ramach programu „Rewitalizacja Biskupiej Górki i Starego Chełmu”, realizowano z Biurem Rozwoju Gdańska i Stowarzyszeniem „Inicjatywa Miasto” projekt „Górka dumna z podwórka”, który obejmował rewitalizację podwórek na Piaskowni oraz integrację i aktywizację jej mieszkańców. To wówczas Stowarzyszenie założyło dla mieszkańców na Facebooku grupę „Piaskownia” funkcjonującą do dzisiaj.

W latach 2018–2020 Stowarzyszenie realizowało projekt „Judo na BG”, organizując bezpłatne treningi dla dzieci, obecnie zajęcia sportowe prowadzi Stowarzyszenie WAGA.

Angażowano się także w rozmowy z Forum Gdańsk w sprawie zaprzestania uciążliwych dla okolicznych mieszkańców testów alarmów dźwiękowych przeprowadzanych nocami. Dopiero po 4 latach starań centrum handlowe przestało zakłócać ciszę nocną.

Intensywna promocja wyborów do rady dzielnicy pomogła wprowadzić do niej trzy mieszkanki osiedla. W latach 2016–2020 pełniły regularne dyżury w siedzibie Stowarzyszenia.

W marcu 2021 r. Stowarzyszenie założyło na Facebooku niejawną grupę „Nasza dawna BG” liczącą obecnie 68 osób. Tworzą ją byli i aktualni mieszkańcy zainteresowani przeszłością Biskupiej Górki i utrzymaniem kontaktów z dawnymi sąsiadami. Proces rewitalizacji wiązał się z wyprowadzką w inne rejony Gdańska dużej grupy wieloletnich mieszkańców. Z ich tęsknoty zrodził się pomysł spotkania na Biskupiej Górze na wystawie zdjęć pochodzących z albumów rodzinnych. Dzięki dofinansowaniu

⁵² Dawne Przymorze, <https://www.facebook.com/dawneprzymorze>, fanpage na Facebooku, 14 203 osoby obserwujące [dostęp: 28.10.2021].

ze środków Miasta Gdańska pokazano 125 wydruków fotografii i kilkadziesiąt eksponatów, a spotkanie odbyło się 5 września 2021 r. w dniu „Święta Ulicy Biskupiej”.

Wcześniej również Stowarzyszenie organizowało wystawy czasowe tematycznie związane z Biskupią Górką, w tym sześć fotograficznych i pięć pokazujących zbiory Archiwum Społecznego.

Zapraszano także mieszkańców na spotkania z twórcami, w tym z Emmą Popik, której książka *Królowa Salwatora* powstawała we współpracy z członkami Stowarzyszenia, dawnym mieszkańcem osiedla, poetą i bardem Tadeuszem Karmazynem czy autorami spektaklu *Królowa Salwatora*.

Demokracja na Biskupiej Górcie, czyli solidarność i wolność wyboru

Stowarzyszenie wzięło też udział w Święcie Wolności i Solidarności organizowanym w Gdańsku w dniach 1–4 czerwca 2019 r. Było jedną z wielu organizacji, która w Strefie Społecznej prezentowała swoją działalność, w tym wybrane eksponaty ze swoich zbiorów. Członkowie stowarzyszenia przeprowadzili w ramach tej imprezy debatę pt. „Jak mierzyć się z historią Gdańska w wymiarze lokalnym? Wymiana doświadczeń”⁵³.

Organizacja włączała się też w ogólnomiejskie akcje, w tym w promocję kolejnych edycji Budżetu Obywatelskiego (organizacja promuje go na swoich stronach internetowych oraz w terenie i umożliwia głosowanie w swojej siedzibie), czy projekt „Gdańsk pomaga”, w ramach którego – oprócz wpłaty środków – zrealizowano animowany filmik. Członkowie co roku składają też wnioski w ramach Budżetu Obywatelskiego. Do tej pory projekty dotyczące Biskupiej Górki wygrały dwa razy („Biskupia Górka – miejska przestrzeń rekreacyjna” i „Oświetlenie parku na Biskupiej Górcie”), mieszkańcy zawsze wykazywali duże zaangażowanie przy głosowaniu.

Jak każde „królestwo” Biskupia Górka ma swoją historię, fortyfikacje, zabytki, ale też mieszkańców. Stowarzyszenie Biskupia Górka stawia sobie za cel, by być jednym ze strażników wyjątkowości tego obszaru: jednym z jego kronikarzy, archiwistów i kustoszy, ale też jednym z pośredników pomagających mieszkańcom w rozwiązywaniu problemów i utrzymaniu dobrych relacji z sąsiednimi księstwami tworzącymi razem miasto Gdańsk.

***

W przygotowaniu artykułu pomocy udzielili mi:

- wskazując i dostarczając nieznanne mi wcześniej źródła i wyjaśniając wątpliwości historyczne: Marek Adamkiewicz, Jan Daniluk, Jacek Górski, Jakub Kowalski, Błażej Śliwiński,
- służąc innym wsparciem merytorycznym: Anna Kisicka i Danuta Koziół.

⁵³ *Święto Wolności i Solidarności 1–11 czerwca 2019*, <https://www.ecs.gda.pl/2019gdansk> [dostęp: 7.06.2022].

Bibliografia

Źródła prawa

- Decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 11.10.1947 r. nr 8 (obecnie pod nr 15 – nowy numer rejestru zabytków).
- Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017–2023.
- Program Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych w Gdańsku. Lokalny Program Rewitalizacji, Gdańsk 2004.
- Program Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych w Gdańsku. Lokalny Program Rewitalizacji, Gdańsk 2009.
- Statut Stowarzyszenia Biskupia Górka, https://biskupiagorka.pl/?page_id=6056 [dostęp: 7.06.2022]
- Uchwała nr XXIII/689/04 Rady Miasta Gdańska z dnia 29 kwietnia 2004 r.
- Uchwała nr XLVII/1308/10 Rady Miasta Gdańska z dnia 25 marca 2010.
- Uchwała nr XXII/607/16 Rady Miasta Gdańska z dnia 28 kwietnia 2016 r. w sprawie wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście Gdańsku.
- Uchwała nr XXXVIII/1012/17 Rady Miasta Gdańska z dnia 25 kwietnia 2017 r.
- Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. (M.P. Nr 50, poz. 423).

Źródła archiwalne

- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, e-mail z Biura Prasowego Urzędu Miasta Gdańska, 2021 r.
- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdańsku, pismo nr PS.F.V.ZPS1.4100–58/11 z dn. 26.05.2011 r.
- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, pismo nr BMKZ.4120.6.2017.IZ z dn. 15.03.2017 r. Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.
- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, pismo prezydenta Miasta Gdańska nr WPR-V.111.4238.2011.AWB, 2011 r.
- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, wywiad z dyrektorem Szkoły Podstawowej nr 21, Lidią Lisińską, przeprowadzony przez autorkę 22.10.2021 r.
- Archiwum Społeczne Biskupiej Górki, Zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ZA.5163.29.2018.RP.2, 2018 r.

Literatura

- Ciesielski Zenon, *Teatr polski w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1969.
- Diagnoza potrzeb mieszkańców wraz ze wskazaniem zadań do realizacji istotnych dla społeczności lokalnej danego obszaru rewitalizacji. Raport końcowy z warsztatów zrealizowanych w ramach projektu Przygotowanie Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta Gdańska*, Gdańsk 2016.

Konsultacje projektu uchwały w sprawie wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście Gdańsku. Informacja podsumowująca. Wnioski i uwagi, Gdańsk 2016.

Kopittke Ryszard, *Biskupia Góra – architektura i urbanistyka*, Wydział Historyczny Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2016, praca magisterska, kpis.

Zwarra Brunon, *Gdańsk 1939. Wspomnienia Polaków-Gdańszczan*, Gdańsk 1984, Gdańsk 2002, Gdańsk 2021.

Zwarra Brunon, *Gdańszczanie*, t. 1–4: Gdańsk 1976, Gdańsk 1999–2000, Gdańsk 2022.

Zwarra Brunon, *W gdańskiej twierdzy*, Gdańsk 1987, Gdańsk 2003, Gdańsk 2020.

Zwarra Brunon, *Wspomnienia Gdańskiego bówki*, t. 1: Gdańsk 1984, t. 2: Gdańsk 1985, t. 3: Gdańsk 1986, t. 4: Gdańsk 1996, t. 5: Gdańsk 1977.

Prasa

„Dzień Bydgoski” 1933.

„Gazeta Gdańska”: 1928; 1930–1934; 1936; 1938.

Małczyński Piotr, *Nataniel Mateusz Wolf: Zapomniany badacz doby oświecenia*, „Odkrywca” 2022, nr 12.

„Polska Zgoda Pracujących. Wszechstanowe czasopismo zawodowe i gospodarcze. Organ Polskiego Zrzeszenia Pracy w Wolnem Mieście Gdańsku” 1936.

„Słowo Pomorskie” 1934.

„Straż Gdańska Organ Centralnego Komitetu Wyborczego na W M Gdańsk” 1934.

Publikacje internetowe

Bakowska Marzena, *Poszukiwania trwały długo, ale w końcu się udało. Wiadomo, gdzie pochowano gdańskiego astronoma*, 3.12.2019, <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/2019/12/03/poszukiwania-trwaly-dlugo-ale-w-koncu-sie-udalo-wiadomo-gdzie-pochowano-gdanskiego-astronoma/> [dostęp: 27.06.2022].

Baniecka Ewa, *Powstanie Partnerstwa dla Biskupiej Górki*, 18.10.2011, <https://stowarzyszeniewaga.pl/18-pazdziernika-2011-r/> [dostęp: 7.06.2022].

Biskupia Górka, <https://biskupiegorka.pl/>.

Dawne Przymorze, fanpage na Facebooku, <https://www.facebook.com/dawneprzymorze> [dostęp: 28.10.2021].

Ejsmont Krystyna, *Nataniela Wolfa dziwne przypadki*, 4.11.2020, <https://biskupiegorka.pl/?p=11785> [dostęp: 7.06.2022].

Ejsmont Krystyna, *Relacja ze spotkania 11 kwietnia 2018*, 17.04.2018, <https://biskupiegorka.pl/?p=8577> [dostęp: 7.06.2022].

Fundacja Latebra, <http://latebra.org/> [dostęp: 7.06.2022]

Fundacja Życie i Pasja, <http://zycieipasja.org/>.

Gdańsk.pl, *Odkryto grób Nataniela Mateusza Wolfa*, 3.12.2019, zapis konferencji prasowej, <https://vimeo.com/377055505> [dostęp: 7.06.2022].

- Gondek Bartosz, *Na Biskupiej Górcie znaleziono grobowiec Nataniela Mateusza Wolfa*, 3.12.2019, <http://strefahistorii.pl/article/6629-na-biskupiej-gorce-znaleziono-grobowiec-nataniela-mateusza-wolfa> [dostęp: 7.06.2022].
- Januszajtis Andrzej, Śliwiński Błażej, *Biskupia Górka*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BISKUPIA_G%C3%93RKA [dostęp: 27.11.2021].
- Karaś Dorota, *Odnaleźli grób słynnego astronoma. Teraz chcą szukać jego obserwatorium*, 15.12.2019, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,25510532,odnalezi-grob-slynnego-astronoma-teraz-chca-szukac-jego-obszernia.html> [dostęp: 7.06.2022].
- Kawiński Artur, *Schronisko Młodzieżowe im. Paula Benekego*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SCHRONISKO_M%C5%81ODZIE%C5%BBOWE_IM_PAULA_BENEKEGO [dostęp: 27.11.2021].
- Kisicka Anna, *Spółecznicy szukają śladów gdańskiej Polonii i grobu wybitnego astronoma*, 11.08.2019, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/spolecznicy-szukaja-sladow-gdanskiej-polonii-i-grobu-wybitnego-astronoma> [dostęp: 7.06.2022].
- Kościelak Sławomir, *Kościół Chrystusa Króla*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KO%C5%9ACI%C3%93%C5%81_CHRYSTUSA_KR%C3%93LA [dostęp: 27.11.2021].
- Kowalski Krzysztof, *Kłątwa faraonów czyha na Biskupiej Górcie*, 16.01.2020, <https://www.rp.pl/historia/art934811-klatwa-faraonow-czyha-na-biskupiej-gorce> [dostęp: 7.06.2022].
- Ługin Andrzej, *Odnaleziono grób gdańskiego naukowca – Nathanaela Matthaeusa von Wolfa*, 3.12.2019, <https://www.gdanskstrefa.com/odnaleziono-grob-gdanskiego-naukowca-nataniela-mateusza-wolfa/> [dostęp: 7.06.2022].
- Machińska Anna, *Odnaleziono grób lekarza, astronoma Mateusza Nataniela Wolfa*, 3.12.2019, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/odnaleziono-grob-lekarza-astronoma-mateusza-nataniela-wolfa> [dostęp: 7.06.2022]; ten artykuł Polskiej Agencji Prasowej powieliły m.in. Histmag.org, Nauka w Polsce, Wprost, Niezależna i Portal Samorządowy.
- Moritz Katarzyna, *Firmy reklamowe kpią z uchwały o ochronie krajobrazu w Gdańsku*, 6.07.2018, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Firmy-reklamowe-kpia-z-przepisow-o-ochronie-krajobrazu-n125348.html> [dostęp: 7.06.2022].
- Mrowicki Rafał, *Stowarzyszenie Biskupia Górka odnalazło grób XVIII-wiecznego gdańskiego naukowca Nataniela Wolfa*, 3.12.2019, <https://dziennikbałtycki.pl/stowarzyszenie-biskupia-gorka-odnalazlo-grob-xviiiwiecznego-gdanskiego-naukowca-nataniela-wolfa-zdjecia/ar/c1-14628387> [dostęp: 7.06.2022].
- Na Stoku 3 – śmierć kamienicy*, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=1YFEJtyG3ss> [dostęp: 7.06.2022].
- Nasze małe muzeum*, realiz. Grzegorz Karbowski, Wojciech Ostrowski, Video Studio Gdańsk, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=PK6b0lDaOok> [dostęp: 8.06.2022].
- Niezgoda Aneta, *Biskupia Górka stworzyła koalicję mieszkańców*, 24.04.2009, gdansk.naszemiasto.pl/biskupia-gorka-stworzyla-koalicje-mieszkanow/ar/c4-3002380 [dostęp: 7.06.2022].

- Nowa organizacja pozarządowa na Biskupiej Górcie*, 11.05.2013, <https://biskupia-gorka.pl/?p=1394> [dostęp: 7.06.2022].
- Oleksy Ewelina, *Odnaleziono grób astronoma Nataniela Wolfa na Biskupiej Górcie*, 3.12.2019, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Odnaleziono-grob-Nataniela-Wolfa-na-Biskupiej-Gorce-n140252.html> [dostęp: 7.06.2022].
- Olesińska Dagmara, *Biskupia Górka: Zabytkowa dzielnica od lat nieremontowana. Zaczyna pracę od rewitalizacji społecznej*, 5.10.2011, <https://gdansk.naszemiasto.pl/biskupia-gorka-zabytkowa-dzielnica-od-lat-nieremontowana/ar/c4-1108637> [dostęp: 7.06.2022].
- Paluchowski Piotr, *Przystanek kolejowy Gdańsk Biskupia Górka*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRYZYSTANEK_KOLEJOWY_GDA%C5%83SK_BISKUPIA_G%C3%93RKA [dostęp: 27.11.2021].
- Paluchowski Piotr, *Wolf Nathanael Matthaeus*, Gedanopedia, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/title=WOLF_NATHANAEL_MATTHAEUS, [dostęp: 27.11.2021].
- Pomaska Agnieszka, *Klub BISKUPIA 29*, 10.12.2007, <http://www.pomaska.pl/204/klub-biskupia-29.html> [dostęp: 7.06.2022].
- Stowarzyszenie WAGA, <https://stowarzyszeniewaga.pl/>.
- Stój Bartłomiej, *Poszukiwacze odnaleźli grób lekarza, astronoma Mateusza Nataniela Wolfa*, 4.12.2019, <https://www.zwiadowcahistorii.pl/poszukiwacze-odnalezli-grob-lekarza-astronoma-mateusza-nataniela-wolfa-film/> [dostęp: 7.06.2022].
- Święto Wolności i Solidarności/1–11 czerwca 2019, <https://www.ecs.gda.pl/2019gdansk>.
- Waluszko Marek, *Stowarzyszenie Biskupia Górka poinformowało o odnalezieniu grobu Nataniela Wolfa*, 3.12.2019, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/nataniel-wolf-odkrycie-grobu-gdansk-biskupia-gorka,159932> [dostęp: 7.06.2022].

Streszczenie

Biskupia Górka to część Gdańska położona w historycznym centrum miasta. Na przełomie XIX i XX w. teren ten został gęsto zabudowany kamienicami, które niemal nienaruszone przetrwały walki prowadzone w 1945 r. W czasach PRL-u zabytkowe budynki w większości powoli niszczały, a sama dzielnica zyskała złą sławę, która utrzymywała się jeszcze do lat 90. XX w. Na przełomie XX i XXI w. na Biskupiej Górcie zaczęły zachodzić zmiany na lepsze. Zaczynem dla nich były spontaniczne działania wspólnot kościelnych i szkół funkcjonujących na tym terenie, a następnie – metodyczna już – praca, stopniowo powstających tutaj organizacji pozarządowych. Jednym z najważniejszych dziś kontynuatorów tej działalności jest założone 10 października 2016 r. Stowarzyszenie Biskupia Górka. W ciągu 5 lat zgromadziło ono m.in. kilka tysięcy różnych artefaktów, fotografii, dokumentów i wspomnień związanych z dzielnicą, zorganizowało dziesiątki spotkań, kilkanaście wystaw, a także poszukiwania zabytków na terenie Biskupiej Górki.

Słowa kluczowe: lokalność, rewitalizacja, partycypacja obywatelska, stowarzyszenie, historia, Gdańsk

Summary

The Biskupia Górka Association (Stowarzyszenie Biskupia Górka): The genesis and directions of activity in 2016–2021

Biskupia Górka (Bishop's Hill) is a part of Gdańsk located in the historic city centre. In the late nineteenth and early twentieth centuries, the area was densely built up with tenement houses, which survived the battles of 1945 almost intact. During the communist era, most of the historic buildings slowly deteriorated, and the district itself gained a bad reputation, which lasted until the 1990s. At the turn of the twenty-first century, Biskupia Górka began to undergo changes for the better. They were initiated by the spontaneous activities of church communities and schools in the area, and later by the methodical work of the non-governmental organisations gradually emerging there. One of the most important continuators of this activity today is the Biskupia Górka Association, founded on 10 October 2016. Over the course of five years it has collected, among other things, several thousand different artefacts, photographs, documents and memories associated with the district, organised dozens of meetings, several exhibitions and searches for monuments in the Biskupia Górka area.

Keywords: localism, revitalisation, civic participation, association, history, Gdańsk